https://doi.org/10.31874/2520-6702-2020-9-1-62-77

УДК 304.44+378

Мєлков Юрій

Вища освіта в умовах складності та невизначеності світу: постнекласичні стратегії розвитку та особистісний вимір

Анотація

Ситуація сучасного світу відрізняється особливостями, що можна позначати за допомогою англомовного акроніму VUCA: мінливість, невизначеність, складність і неоднозначність. Принципова нелінійність розвитку природи та суспільства обертається невідповідністю майбутнього звичним і очікуваним уявленням людства – і змінами у філософському осмисленні сутності та стратегій вищої освіти. За умов несталості та непередбачуваності будь-яке «готове» знання виявляється неактуальним, таким, що швидко застаріває; відповідно, знання та навички, яких набуває випускник закладу вищої освіти, вже не є вирішальними щодо його компетентності, – їх місце посідає скоріше вміння отримувати, створювати, формувати в собі нові знання та навички відповідно до обставин, що стрімко змінюються. Іншими словами, у відповідності до людиномірності постнекласичного типу раціональності, в ситуації невизначеності та ризиків особливого значення набуває людська особистість, рівень її загального культурного розвитку, а завданням вищої освіти виявляється виховання людини, здатної жити у світі понадскладності та невизначеності, здатної оцінювати всі ризики в набагато ширшій перспективі, ніж будь-яка одна галузь чи професійний напрям. Важливим фактором реалізації такого завдання стає перехід до студентоцентрованого навчання, тобто, запровадження орієнтації навчального процесу на студента, але також і на особистість викладача – всупереч лінійно-модерновій орієнтації на формальність навчання, на стандартні, сталі та незмінні освітні траєкторії. Особливого значення у структурі навчального процесу набуває філософія, як фактор успішного формування повномірної особистості випускника закладу вищої освіти, здатного мати справу з новими, незвичними речами та явищами, – інакше кажучи, здатного мислити творчо, критично та самостійно.

Ключові слова*: стратегії розвитку вищої освіти, складність, VUCA-світ, людська особистість, студентоцентризм, постнекласична раціональність*

Вступ

Проблема визначення стратегій розвитку та реформування вищої освіти, яка стоїть сьогодні перед освітянами та управлінцями України, не вичерпується відносно короткостроковими питаннями, зокрема пов’язаними з перспективами євроінтеграції, але стосується й глобальної ситуації, характерної для всього світу в цілому. Усвідомлення наявності екологічної, в тому числі й кліматичної кризи, якщо не катастрофи, що постала внаслідок руйнівного антропогенного впливу на природу, призводить людей до необхідності радикальним чином змінити свою поведінку, спосіб мислення, а певною мірою й особисту систему цінностей. Існування людини в умовах сьогоденної техногенної цивілізації та інформаційного суспільства відрізняється від її традиційної життєдіяльності протягом минулих століть і навіть десятиліть: поточна ситуація описується дослідниками у термінах складності, у сенсі принципової неможливості редукції характеристик обставин буття навколишнього світу

© Мєлков Юрій, 2020

до простих, звичних понять і категорій. За таких обставин особливого значення набуває освіта як фактор формування людської особистості, здатної жити та працювати в умовах якісно іншого світу, і насамперед освіта вища, аналіз і артикуляція цінностей та формування стратегій розвитку якої для XXI століття становить собою одне з найбільш актуальних і масштабних питань філософської та управлінської думки сьогодення.

Аналіз попередніх публікацій з означеної проблематики демонструє, що тематиці освіти в умовах складності світу присвячено вже декілька робіт вітчизняних дослідників, в тому числі й цілий окремий підрозділ збірнки статей «Людина в складному світі». Зокрема, в роботах Л. С. Горбунової (2017; 2019) проаналізована значна кількість новітніх концепцій філософії освіти, присвячених індивідуальним стратегіям вищої освіти в умовах складності, розвинена ідея «самокерованого навчання», що спрямоване на гуманістичну мету особистісного росту та саморозвитку індивіда, здійснено вдалу спробу застосувати настанови постнекласичної раціональності до трансдисциплінарного освітнього дискурсу. Дослідження О. М. Рубанець (2017) і М. О. Нестерової (Nesterova, 2017) розкривають когнітивні аспекти розвитку вищої освіти за доби складності. Проблемі визначення стратегій вищої освіти за умов складного становища світу, в тому числі відповідно до настанов стійкого розвитку, які враховували б екологічні фактори буття людини у сьогоденному світі природи, присвячено чимало робіт західних дослідників, таких як Р. Барнетт (2000), К. Мок (2006), С. Гоф і В. Скотт (2007) та ін. Разом із тим, філософська рефлексія з приводу особливостей розвитку вищої освіти у світі, що характеризується саме ситуацією невизначеності, переважно залишається поза увагою дослідників.

Метою даного дослідження виступає аналіз і формулювання особливостей існування та розвитку вищої освіти в умовах ситуації, що можна позначити як складність і невизначеність суспільного та природного світу, включаючи до цього й завдання з визначення основних стратегій і засад розвитку вищої освіти, спрямованих на виховання людини, здатної жити та діяти у світі XXI століття.

Методи та/або методика дослідження

При проведенні даного дослідження були використані різні методи та методики, в тому числі й характерні для постнекласичного типу наукової раціональності. Зокрема, за допомогою аналітичного методу здійснено обробку джерел, досліджено та виокремлено основні характерні риси глобальної ситуації сьогоденного світу. Компаративний метод був використаний при порівняльному аналізі можливих альтернативних варіантів розвитку освіти та суспільства в цілому. Використання діалектичного методу уможливило розгляд теперішньої ситуації з точки зору єдності наявних суперечностей, в перспективі єдності багатоманітності та з позицій конкретного мислення. Нарешті, постнекласичні методології людиномірності сприяли дослідженню особистісного виміру стратегій розвитку сьогоденної вищої освіти.

Результати дослідження

Визначення стратегій розвитку вищої освіти в сьогоденному світі передбачає та вимагає дослідження власне ситуації цього останнього – світу, який істотним чином відрізняється від традиційного, навіть від світу доби Модерну, багато ознак якого ще несе на собі освітня система як України, так і багатьох інших країн. Належний інструментарій та методологію для такого дослідження надає, на мій погляд, постнекласична наукова раціональність, що склалася наприкінці XX – на початку XXI століття та характеризується залученістю суб'єкта до процесу пізнання, небайдужим ставленням людини до об'єкта свого дослідження, до природи, до

© Мєлков Юрій, 2020

світу, що її оточує. Так, парадигмальною (взірцевою) дисципліною для постнекласичної науки (тією ж мірою, наскільки взірцем класики була ньютонівська механіка, а парадигмою для некласичного типу наукової раціональності виступали квантова фізика та теорія відносності) виявляється екологія, і не лише завдяки своєму погляду на світ як цілісність і «єдність багатоманітного», а й тому, що вона орієнтує дослідника сприймати об'єкт свого пізнання не просто як даність, а й як цінність (прагнучи зокрема не тільки до осягнення у пізнанні, а й до фізичного збереження природного світу та біологічного розмаїття в ньому, що гине внаслідок антропогенних факторів).

Серед основних рис постнекласичного типу наукової раціональності, які відображають у собі цілу низку новітніх філософських ідей, можна назвати, по-перше, *людиномірність*: якщо попередня наука намагалася висунути суб'єкта пізнання за межі результатів пізнання, то сучасна має враховувати його, роблячи «похибку на свідка»; знання виступає людиносумірним, тобто насиченим людськими смислами (Мелков, 2014). По-друге, це *аксіологічність*: відповідно, знання виявляється «обтяженим» і насиченим не просто пізнавальними, а й загальнокультурними, світоглядними, гуманістичними цінностями. По-третє, такою рисою виступає *екологічність*: екологія як парадигмальна дисципліна сучасного етапу розвитку науки налаштовує нас до поцінування навколишнього світу як предмету нашого пізнання; зокрема, у сфері освіти це проявляється в настановах освіти для стійкого розвитку суспільства. По-четверте, сутнісна *діалектичність*, мислення конкретного або методологія єдності в багатоманітності; присутність у понятті «постнекласика» свого роду «подвійної негації» не є випадковою: якщо класична парадигма орієнтувалася на моністичну єдність, а некласика (та постмодерн, який ґрунтується на її світоглядних засадах) становила собою втілення індетерміністичного плюралізму, постнекласичний тип раціональності орієнтує нас на поцінування розмаїття та плюралізму світу й усього в світі без заперечення можливості гармонійного поєднання всіх різноманітних елементів на засадах доповняльності та толерантності. Нарешті, по-п'яте, це *методологія нелінійності*: походячи зі сфери математики та фізики, нелінійність указує на непередбачуваність подій, на «неоднозначну детермінованість», на можливість формування різних наслідків з одних і тих саме причин (на противагу як класичному детермінізму та ньютонівському «actio est reactio», так і некласичному чи постмодерністському індетермінізму на кшталт «anything goes»).

Цей останній момент можна співвіднести з іншою новітньою ідеєю: намаганням позначити ситуацію сучасного світу за допомогою англомовного акроніму VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity – тобто, «мінливість, невизначеність, складність і неоднозначність»). Перша спроба такого позначення мала місце ще 1985 року у дослідженні американських спеціалістів з теорії управління та лідерства Воррена Бенніса та Бьорта Нануса (Bennis & Nanus 1985, p.226), а в подальшому це поняття знайшло широке розповсюдження у військових колах США для характеристики ситуації, що склалася у світі після закінчення Холодної війни та розпаду СРСР – як неважко побачити, на противагу однозначно-оптимістичній трактовці відповідної ситуації з боку неоліберальної інтелігенції на кшталт Ф. Фукуями та його «кінця історії». Такий світ характеризувався як складний і багатополюсний – зокрема, в контексті військової освіти, закликаної підготувати офіцерів армії США до життя та професійної діяльності за незвичних для них обставин XXI століття (Stiehm & Townsend, 2002, p. 6). Зокрема, 1996 року у свого роду «підручнику» чи довідковому збірнику для лідерів і управлінців військової сфери Роберт Мьорфі з U.S. Army War College здійснив перше свідоме використання означеної абревіатури: «У ситуаціях, що характеризуються мінливими, невизначеними, складними та неоднозначними (VUCA) умовами, стає необхідним

© Мєлков Юрій, 2020

структурувати організації таким чином, щоби вони відповідали вимогам, представленим середовищем» (Murphy, 1996, p. 440–441).

Як можна помітити, на той час дослідникам іще важко було запропонувати якесь чітке пояснення означених характеристик, і тим більше сформулювати необхідні заходи для управління за відповідних умов («відповідність вимогам середовища» звучить у цьому контексті скоріше теж невизначено та неоднозначно), – крім того, важко було б вимагати від спеціалістів з професійної військової освіти глибоких філософських розвідок глобального плану. Водночас при більш ретельному аналізі можна помітити й те, що всі класичні ознаки VUCA-ситуації носять характер рис негативних, протиставляючи сучасну ситуацію – простоті, стабільності та передбачуваності попередньої картини світу (наскільки таке сьогоденне бачення минулої ситуації відповідає дійсності – це окреме питання, розгляд якого зараз у наші завдання не входить). Більше того: мінливість, невизначеність і неоднозначність – тобто, три риси з чотирьох, включених до абревіатури, – можна представити як свого роду якщо й не синоніми, то явища одного ґатунку. Здатність сучасного світу швидко змінюватися на очах одного покоління людей обертається для них відчуттям невпевненості у завтрашньому дні, усвідомленням непередбачуваності таких змін, нерозумінням їх наслідків, неможливістю зіставити їх з причинами, тобто однозначно передбачити результати власних учинків.

З іншого боку, складність як, так би мовити, «позитивна» особливість сьогоденного світу та ходу подій у ньому – яка вочевидь не зводиться до суто військової чи політичної характеристики ситуації, що склалася, а повною мірою відноситься й до інших сфер життєдіяльності, – хоча й пов’язана з тим самим відчуттям розгубленості людини перед неочікуваними явищами, все ж таки становить собою більш цікавий предмет для дослідження, безпосередньо пов’язаний з освітою та сферою пізнання. Вже у другій третині XX ст., за відомим висловом, що приписується одному з засновників кібернетики Норберту Вінеру, стало загальновизнаним, що наукове знання про світ кожні п’ять років подвоюється. А ця обставина не може не накладати свій відбиток на практику університетського викладання. Аби бути гарно обізнаними у власній професійній галузі, вони мають постійно слідкувати принаймні за основними новітніми ідеями та публікаціями (наскільки це реально можливо – питання окреме: з одного боку, обтяжений педагогічним навантаженням викладач має не так уже й багато часу для науково-дослідної та науково-інформаційної діяльності; з іншого боку, завдяки знанню англійської мови та наявності широкого доступу до міжнародних інформаційних мереж таке слідкування сьогодні все ж таки певною мірою спрощується).

Проте, мова йде не тільки й не стільки про надання викладачами актуального знання студентам, про ситуацію, так би мовити, «простої» складності, викликаної лише й насамперед значним обсягом такої інформації. Справа в тому, що у світі несталості, невизначеності та непередбачуваності будь-яке «готове» знання виявляється неактуальним – вона або застаріває відносно швидко після свого «надання», або одразу ж постає таким уже на момент свого формування та передачі. Скажімо, досить згадати, як навички користування ЕОМ протягом лише двох десятиліть повністю змінилися з огляду на стрімке поширення інформаційних технологій і популяризацію спочатку персональних комп’ютерів, потім онлайн-технологій, і вже на очах сучасної молоді – мобільних пристроїв. Ще два-три десятки років тому студенти навчалися майже цілком так само, як і їх батьки і батьки їх батьків десятиліття та століття тому, маючи труднощі з доступом до новітніх джерел, особливо іноземних, але добре вміючи користуватися бібліотеками та відрізняти первинні та достовірні джерела від вторинних і сумнівних, – тоді як сьогоденне покоління зустрілося з цілком іншими, подекуди навіть протилежними проблемами.

© Мєлков Юрій, 2020

Подібна ситуація, дещо відмінна від «простої» складності, давно наявної в абревіатурі VUCA, отримала у різних дослідників найменування «складнісність» – за термінологією російських спеціалістів із теорії самоорганізації, що розуміють під цим терміном принципову, сутнісну складність як незводимість до простих явищ і факторів (Свирский, 2011), – чи «понадскладність» (supercomplexity). Останнє поняття належить сучасному британському філософу освіти Рональду Барнетту, за поясненням якого складність (тобто, «проста», звична вже складність) виникає як результат надмірного обсягу даних, ідей або ресурсів у межах відносно дискретно даної ситуації (коли, наприклад, лікар обтяжений інформацією про нові ліки або про нові методи медичного втручання, або ж він має приймати велику кількість пацієнтів за обмежений час тощо), тоді як ситуація понадскладності характеризує виклики вже самим межам подібної ситуації. За таких умов той саме лікар вимушений, скажімо, виступати водночас і як менеджер коштовних ресурсів від імені держави, переосмислювати взаємини з пацієнтами на нових ринкових засадах чи переоцінювати своє звичне ставлення до «альтернативної медицини», – тобто, іншими словами, він має змінювати фундаментальні світоглядні підвалини всієї своєї діяльності. Університет, продовжує Р. Барнетт, пов'язаний з понадскладністю, по-перше, як фактор, що частково винний в її виникненні (як заклад, що займався та займається виробництвом нових парадигм осягнення дійсності); по-друге, як агенція, закликана готувати молоде покоління до життя у світі понадскладності шляхом сприяння розвитку в його представниках відповідних якостей; а по-третє – з точки зору громадської та просвітницької ролі (чи місії) університету – в розумінні та затвердженні понадскладності як глобального феномена (Barnett, 2000, p.115–116).

Можна помітити, що означені вище характеристики філософського осмислення ситуації сьогоденного світу та способу його осягнення в пізнанні як раз і здатні визначити перспективи розвитку вищої освіти в цілому та в нашій країні зокрема. Йдеться власне *про виховання людини, здатної жити у світі понадскладності, нелінійності, невизначеності*. Світі, в якому будь-яке «готове» знання, як уже зазначалося, виявляється неадекватним, і «інструкції» з ефективної цілераціональної поведінки – чи то буденної та особистісної, чи то професійно-фахової – або відсутні (оскільки однозначно передбачити хід подій у нелінійному світі неможливо), або є принципово неповними та застарілими.

В якості сучасної спроби прояснення питання «відповіді на виклики VUCA-світу» можна вказати на ідею американського дослідника з Гарвардської школи бізнесу Білла Джорджа. На його думку, ситуація «VUCA 2.0», що настала вже у 2010 роки, вимагає від сучасного управлінця таких якостей, як «Бачення, Розуміння, Сміливість і Здатність до адаптації» (Vision, Understanding, Courage, Adaptability). Перша складова означає вміння чітко вбачати в хаосі обставин місію, цінності та стратегії своєї організації; «розуміння» вказує на знання своїх можливостей та схильність прислухатися до альтернативних точок зору; «сміливість» символізує прийняття ризикових рішень у відповідь на виклики та відхід від «безпечних», звичних і традиційних, методів управління; нарешті, «здатність до адаптації» потребує нечуваної раніше гнучкості по відношенню до середовища та до обставин, що стрімко змінюються (George, 2017).

Втім, слід зазначити, що подібні стратегії відносяться скоріше суто до сфери бізнесу та багато в чому нагадують собою відлуння економоцентризму, – тим паче, що, скажімо, та ж «адаптованість» виразно натякає на непристосованість до сучасних мінливих умов будь-яких довгострокових планів, а врешті-решт – і сталих цінностей чи ідеалів. Окрім того, не зовсім зрозуміло, яким чином можна виховувати «бачення» за умов «непередбачуваності», а головне – не можна погодитися з тим, що якості, які б давали змогу впоратися з викликами складності

© Мєлков Юрій, 2020

та неоднозначності ситуації в світі, слід формувати лише в управлінців. Скоріше, є сенс говорити про те, що завданням керівника вищою освітою виступає формування таких якостей у представників будь-яких спеціальностей. Адже як раз за такої ситуації виявляється, що знання та навички, яких набуває випускник закладу вищої освіти, вже не є вирішальними щодо його компетентності, – їх місце посідає скоріше вміння отримувати, створювати, формувати в собі нові знання та навички відповідно до обставин, що стрімко змінюються. Іншими словами, у відповідності до людиномірності нового типу раціональності, в ситуації невизначеності та ризиків особливого значення набуває *особистість людини*. До речі, можна навіть додати, що якісна відмінність між розглянутими «складністю» і «понадскладністю» може часом витікати діалектичним чином із «простої» кількісної відмінності, коли критично великий обсяг інформації або значна кількість факторів, що впливають на процес, вимагають творчого, критичного, конкретнісного підходу з боку фахівця навіть без обтяження його виходом за межі суто професійної ситуації.

Сумним, але показовим прикладом такого роду «понадскладності» може виступати аварія 1986 року на Чорнобильській АЕС та загалом становище з багатьма різновидами сучасної техніки, що працює у промисловості. Так, атомні реактори виникли та перший час застосовувалися переважно у військовій сфері, обслуговуючись персоналом, що був психологічно підготовлений до постійної праці у нештатних, нерегламентованих ситуаціях (пригадаймо й увагу військової освіти до VUCA-ситуацій), – тоді як перехід експлуатації й обслуговування атомних електростанцій до менш універсально вихованого штатського персоналу стало каталізатором виникнення численних небезпечних ситуацій внаслідок складнісного й непередбачуваного (внаслідок його малоймовірності, а не принципової неможливості) збігу одразу кількох факторів, але не в останню чергу – тієї обставини, що «звичайний», «простий» спеціаліст намагався некритично й нетворчо звести свою професійну діяльність до е слідування нормам регламенту, які непередбачувані нештатні ситуації за визначенням не освітлювали та освітлювати не могли.

Ще один, більш близький нам за часом приклад спроби знайти управлінську поведінку, адекватну світу складності та невизначеності: ситуація, пов’язана з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19. Може здатися дещо дивним, що багато країн Європи, включаючи й Україну, запровадили весною 2020 року суворі карантинні заходи, здатні створити та поглибити економічну кризу, тоді як число загиблих від пандемії, що відрізняється невисоким рівнем летальності – десь близько 2–3% (Singhal, 2020), – на щастя, у більшості країн відносно невелике й не може бути порівняне, скажімо, з епідемією «іспанського грипу» 1918 року, під час якої загинуло декілька десятків мільйонів людей у всьому світі, – не кажучи вже про чуму чи холеру, що були звичними явищами навіть у Європі ще позаминулого століття. Втім, рішення, що прийняло керівництво країн, які ввели в себе карантин, цілком відповідає духу ситуації нелінійності: ми не можемо достовірно й однозначно передбачити хід пандемії, але ми можемо зробити цю пандемію першою в історії керованою – зокрема шляхом мінімізації пов’язаних із нею ризиків. Інша справа, що вже в травні-червні 2020 року карантин почав послаблюватися, при чому з огляду не стільки на зниження статистики захворюваності, скільки з огляду на економічні проблеми, – поки що рано піддавати ці події ретельному філософському осмисленню, але неважко помітити, що в даному випадку має місто загострення суперечки між соціальним і економічним розвитком суспільства, й управлінські рішення приймаються, виходячи з певної ієрархії цінностей, включаючи життя людини та її добробут. В будь-якому разі, на мій погляд, стратегія «мінімізації ризиків» є гідною для багатьох ситуацій прийняття управлінських рішень за умов понадскладності, – зокрема й для

© Мєлков Юрій, 2020

потенційних спроб розв'язати екологічні проблеми довкілля: можна сперечатися з реальних причин, скажімо, глобального потепління, але доки ймовірною залишається гіпотеза щодо його антропогенної природи, нашим завданням має бути радикальне зменшення ризикового тиску людини на навколишній світ, мінімізація шкідливих викидів в атмосферу тощо.

Реалізація означених стратегій вимагає насамперед людини-суб'єкта, здатної оцінювати всі ризики в набагато ширшій перспективі, ніж будь-яка одна тільки галузь чи професійний напрям (чи то економічний, політичний, навіть соціальний тощо), здатної мислити творчим і автономним чином, поза межами будь-яких сталих рамок. Зокрема, у нещодавній доповіді Римського клубу – поважної громадської міжнародної організації, яка займається перспективами розвитку людства в контексті глобальних проблем сучасності, – на сторінках, присвячених стратегіям вищої освіти для XXI століття, можна побачити вказівки на необхідність виховання у випускників вищих навчальних закладів «критичного, незалежного і самостійного мислення» (Weizsäcker & Wijkman, 2018, p. 196). Цілком погоджуючись із цим закликом, акцентуємо лише увагу на недостатності якостей одного лише мислення для успішної діяльності в умовах складності та невизначеності – і про потребу звернення до вищих людських почуттів, до цінностей.

А щоби наведений заклик не здавався якимось дозвільним мудруванням «відірваних від життя» філософів і загалом теоретиків, можна послатися на результати опитування, що декілька років тому проводилося серед роботодавців Асоціацією американських коледжів і університетів. Згідно цим результатам, найбільше значення для роботодавця мають міждисциплінарні якості випускника, що не зводяться до суто професійного, вузького кола знань і навиків: здатність писати та спілкуватися, здатність до роботи в команді, моральнісне прийняття рішень і самостійне мислення виступають особливо вартими уваги. 91% опитуваних роботодавців висловили переконання в тому, що «продемонстрована здатність мислити критично, спілкуватися ясно та вирішувати складні проблеми більш важливі, ніж спеціальність [кандидата у працівники]» (Employers Judge..., 2015).

Подібна статистика, на мій погляд, лише підтверджує думку про те, що основною функцією університету є не «передача знань і навиків», а формування у студентів здатності отримувати знання та набувати навички самостійно, – тобто, бути готовим до зміни якщо не стратегій, то тактичних прийомів своєї професійної діяльності, загалом до того, щоб жити та діяти у світі мінливому та непередбачуваному. Якщо світ змінюється вкрай швидко і непередбачуваним чином, то й жодних «гарантованих» знань сучасний викладач студенту дати не здатний. «Втрачає сенс, відходить у минуле доба професіоналів («професіонально присвячених»), доба професій» (Босенко, 2004, с. 160), – трохи категорично та оптимістично висловлювався з цього приводу вітчизняний педагог-філософ Валерій Босенко. На думку мислителя, ідея політехнізму, ідея всебічного розвитку людини приходить на зміну монотехнізму, виступаючи антитезою до однобічної професійної підготовки.

Звичайно, мова сьогодні не може йти про якусь повну відмову від фахової сутності вищої освіти та про повсюдно-примусову переорієнтацію закладів вищої освіти на підготовку «універсальних творчих особистостей», з однаковим успіхом здатних набувати знання та працювати у будь-якій галузі народного господарства, – це виглядало би занадто утопічно (не кажучи вже про те, що будь-яка «примусовість» за такого підходу принципово неможлива). Крім того, вміння та здатність працювати «не за регламентом» мають відноситися до дійсно складних і нерегламентованих ситуацій, – тобто, «творчі та критичні» дії скоріше доповнюють і вдосконалюють, а не замінюють професійні навички та вміння. Відповідно, методичне завдання полягає в тому, щоби підібрати вірний баланс між широтою та глибиною освітніх

© Мєлков Юрій, 2020

програм у вищий школі, – та, допомагаючи студентам оволодіти необхідними знаннями та вміннями для конкретних професій і дисциплін, водночас надати їм відомості й про інші області науки, мистецтва, філософії тощо та допомогти їм розвинути широкий кругозір, значний рівень загальної культури – тобто, отримати все необхідне для подальшого самостійного розвитку власної особистості. Про деяку діалектику тренування та навчання, про перехід від методик інформування (однобічного передання інформації з викладача до студента, тобто інструктування) до не тільки комунікації («двоспрямованого» навчання, що передбачає залучення студентів в якості повноправних суб'єктів освітнього процесу), але й до третьої, синтетичної парадигми вищої освіти (*медіація*: полівекторне, різнобічно спрямоване навчання, яке має своєю пріоритетною метою сприяння самонавчанню та організацію такого самонавчання) говорять і британські автори С. Гоф і В. Скотт, які вбачають саме в такій методичній програмі шлях успішної реалізації основних засад вищої освіти для майбутнього, й зокрема для стійкого розвитку людської цивілізації, тобто, розвитку, збалансованого в екологічному, економічному та соціальному вимірах (Gough & Scott, 2007, p.118).

Вміння критично мислити відноситься до загальноосвітніх, загальнокультурних якостей особистості, і якщо вища освіта не може претендувати, власне кажучи, на те, щоби навчити мислити критично людину, яка не має схильності це робити після школи, та й загалом будучи вже повнолітнім і самостійним громадянином, вона все ж таки може та має розбудовувати свої навчальні програми таким чином, щоби всіма можливими засобами сприяти посиленню та реалізації такої якості. Можна також зрозуміти й дещо застережливе ставлення до ціннісних підвалин освіти на наших теренах, коли акцент на світоглядній, виховальній, загалом аксіологічній стороні навчального процесу, які риторика про «виховання гармонійно розвиненої людської особистості» може здаватися відлунням надмірної ідеологізації радянської доби (яка в цьому відношенні, до речі, слідує класичним гуманістичним наративам). Втім, західні дослідники, що є вільними від подібних асоціацій, стверджують достатньо недвозначно: актуальне завдання освіти, й насамперед освіти вищої, не може бути здійсненим без того, щоби змінити поведінку студента, привівши йому відповідні цінності (скажімо, цінності того ж стійкого розвитку). Більше того: відсутність таких практик в університетському навчанні часто пояснюється просто небажанням викладачів змінювати свої архаїчні погляди щодо своєї викладацької діяльності та переходити від «викладання знань» до «викладання цінностей». Зокрема, на думку Аліни Топорас, справа не в тому, що професори не розуміють важливості засад стійкості, але в тому, що вони поки що не хочуть брати на себе відповідальність за те, щоби змінити глибоко вкорінені погляди та способи поведінки студентів (Toporas, 2018).

Виховання критичного та творчого мислення невіддільне від стратегічної трансформації сьогоденної вищої освіти – від переходу до так званої «освіти, орієнтованої на студента» (або «студентоцентрованого навчання» – student-focused, student-centred learning), аж до тих саме класичних ідей всебічного розвитку особистості (whole-person development, all-round development) як необхідного доповнення до формування у студентів базових фахових знань і вмінь для максимально повного розкриття їх людського потенціалу в якості майбутніх лідерів і просто учасників життєдіяльності суспільства. Про необхідність «поважати автономію студента» говорив і один із провідних освітніх мислителів XX століття Паулу Фрейре (Freire, 2001, p. 59). В Україні дана ідея тільки починає осмислюватися та реалізовуватися; зокрема, наприкінці 2019 року було внесено зміни до Закону України «Про вищу освіту» 2014 року, які доповнили його відповідними визначеннями понять і концепцій:

© Мєлков Юрій, 2020

«Студентоцентроване навчання – підхід до організації освітнього процесу, який передбачає:

- заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу;
- створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії;
- побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу» (Закон України «Про вищу освіту», стаття 1, пункт 22[1]).

Мова, звісно, йде не про те, що до цього освіта була нібито «орієнтованою на викладача», замість того, щоб «орієнтуватися на студента»: скоріше, мається на увазі та виходить на перший план *орієнтація на особистість* не тільки студента, але й викладача – всупереч лінійно-модерновій орієнтації на формальність навчання, на стандартні, сталі та незмінні, як позначено у тексті Закону, «освітні траєкторії». Тобто, йдеться про деформалізацію навчального процесу та його переорієнтацію на культивацію творчого начала як у студента, так і у викладача. Така постановка питання означає й докорінну демократизацію: не абстрактний «здобувач вищої освіти» має потрапити у фокус освітнього процесу, а кожний окремий реальний студент має перетворитися на суб'єкта організації такого процесу за своєю власною траєкторією – разом із викладачем, який буде мати можливість та потребу адаптувати під окремого студента, його здібності та інтереси свою навчальну програму, – тобто, мова йде про індивідуальний, особистісний, гуманістичний підхід у практиці вищої освіти.

Гуманістичність у плані змісту передбачає й акцент на гуманітарному пізнанні, й передусім на пізнанні філософському, яке й покликане допомогти студентові активізувати в себе критичне, самостійне, незалежне мислення. Є сенс рекомендувати закладам вищої освіти не йти шляхом скорочення годин на дисципліни загальнокультурного та філософського циклу, але навпаки, спробувати здійснити переоцінку ролі філософії та гуманітарних наук у вищій школі. Мабуть, методична ідея щодо того, що ці напрями університетської підготовки не є обов'язковими для фахівців інших галузей знань, витікає з ідеї «двох культур», яка була досить популярною в середині минулого століття, – тобто, з ідеї того, що природознавство становить собою окрему, власну, особливу культуру, альтернативну (або навіть протилежну) щодо культури «гуманітарних наук». Ідея ця означає, що вченому, який займається, скажімо, фізикою, потрібно знати закони Ньютона, але нібито зовсім не потрібно мати уявлення про історію Стародавньої Греції (як це вважалося за класичної доби), – а отже, немає потреби й витрачати час і енергію студента-фізика на вивчення дисциплін гуманітарних наук або філософії.

Однак варто нагадати собі, що всі великі вчені-природознавці від Ньютона до Ейнштейна здобули саме класичну університетську освіту, а виведення гуманітарних наук із найновішої програми виховання «професійних компетентностей» у будь-якій сфері людської діяльності здатне лише обернутися на шкоду тій чи іншій діяльності, оскільки збіднює загальний культурний рівень особистості, не дає їй змогу набути широти знань, необхідної як для формування творчого та критичного мислення в ситуації «понадскладності», так і загалом для толерантного ставлення до багатоманітності проявів світової культури. Як стверджує російський філософ і педагог Олександр Запесоцький, внаслідок усунення гуманітарних наук і філософії з навчальних програм вища освіта втрачає свою фундаментальну природу, яка раніше використовувалася для того, щоби дати можливість студентам формувати цілісний і

© Мєлков Юрій, 2020

систематичний світогляд, орієнтуючись на основні та узагальнюючі теорії: коли фундаментальні поняття виключаються з навчальних планів, а професійне навчання відокремлюється від набуття моральних орієнтирів, то й «університети випускають у доросле життя морально нестандартних та соціально безвідповідальних осіб, які легко знаходять виправдання будь-яких дій, пов'язаних з отриманням миттєвого прибутку» (Запесоцкий, 2013, с. 27).

Неможливо заперечувати важливість здобуття випускниками ЗВО професійних знань і навичок, які є необхідними для пошуку роботи після отримання університетського ступеня, – але формування в них згаданого інтегрального світогляду, моральних настанов та всього, що може бути включено до поняття вищої освіти та культури, є не менш значущим, у тому числі й для суто професійної діяльності. Саме філософія, *як мистецтво продукування смислів*, виступає чи не найважливішою запорукою успішного формування повномірної особистості випускника закладу вищої освіти, здатного осмислювати й опрацьовувати нові, незвичні речі та явища, – інакше кажучи, мислити творчо та критично. Та й викладання філософії постає, за виразом одного з найвидатніших представників Київської школи філософії Сергія Борисовича Кримського, не стільки як передання певних ідей або ознайомлення студентів з результатами наукової творчості викладача, скільки як «трансляція особистості, без якої ці ідеї виглядають нежиттєво» (Кримський, 2000, с. 183). При чому тут ідеться про трансляцію не лише «особистісного», неявного знання, що його не можна почерпнути з будь-якого іншого, тим більше друкованого джерела (бо така трансляція має місце у будь-якій галузі, в тому числі й у природничих, технічних тощо), але й тих ціннісно-смислових структур особистості, які виступають факторами, що уможливлюють вже й саме засвоєння, створення такого знання. Проблема цих останніх аспектів освіти полягає в тому, що їх наявність важко перевірити, вони не підлягають однозначній оцінці з точки зору їх «якості», а також чіткому опису у вигляді окремих положень контракту при замовленні певних «освітніх послуг» – і тому вони першими вилучаються з навчальних програм у ході переходу до того, що прагматично йменується «орієнтацією на результат», але насправді може виступити лише прагненням до тієї ж миттєвої вигоди – за рахунок нехтування майбутнім, у тому числі й у сенсі факторів, що сприяють екологічній катастрофі чи глобальному потеплінню, а також і іншими довгостроковими наслідками будь-яких помилкових дій в умовах складного та непередбачуваного світу. Не дарма філософія завжди вважалася найбільш уразливою формою культури: її наслідки можуть проявитися через багато років, в том числі й як результат здатності (або нездатності) колишнього випускника університету мислити критично та креативно за нових і незвичних умов.

Окрім особистісного виміру, філософія сприяє й критичному та творчому мисленню в плані звільнення його від забобон, плеканню свободи людини. Як раз і зазначена вище успішна реалізація та загалом уся парадигма «студентоцентрованого навчання» передбачає побудову освітнього процесу в дусі індивідуального особистісного підходу, який, у свою чергу, можливий лише на засадах академічної свободи. Інакше кажучи, суб'єктність студента має ґрунтуватися на автономії університету, – останній феномен, не зважаючи на його присутність у нормативних і законодавчих актах України, поширений на наших теренах значно меншою мірою, ніж у Європі, заклади вищої освіти якої вже декілька століть продовжують традиції власної незалежності від будь-яких державних органів. За висновком вітчизняного дослідника вищої освіти В. В. Зінченка, особливість України полягає у відсутності моделі Гумбольдта: в нас «майже не відома модель подвійної свободи, за якої освітній процес будується через поєднання свободи викладання та свободи навчання. У сучасній Україні гумбольдтівська ідея

© Мєлков Юрій, 2020

свободи навчання та викладання тільки починає реалізуватися в деяких університетах; загалом система освіти і надалі копіює радянську модель – а відтак відстає від європейської принаймні на півтора століття» (Зінченко, 2016, с. 109).

При цьому дослідник пояснює, що заклики повернутися до принципів гумбольдтівської освіти і будувати новий український університет, який би нарешті спирався на ці два принципи, є дещо запізнілими, оскільки в сучасній Європі гумбольдтівська модель є хоч і надзвичайно цінним надбанням, але явищем, що поступово відходить у минуле. Не можна не погоджуватися з тим, що намагання зайняти позицію постійного «наздоганання» приречене на неминучу поразку, – як у силу визнання тим своєї історично-культурної другорядності, так і у плані запізнення відповіді на сучасні виклики. Але разом із тим ці останні не стільки заперечують принцип «двох свобод», скільки доповнюють його ще одним, третім виміром сучасної вищої освіти, – водночас соціальним, економічним і екологічним. Цей напрям можна також назвати й «підприємницьким», як це робить, зокрема, британський дослідник Ко Хо Мок, за думкою якого в історії університету мали місце дві «академічних революції»: перша додала до його викладацької місії («збереження та розповсюдження знань») ще й дослідницьку, тоді як друга, затвердження якої відбувається сьогодні на наших очах, вказує на становлення ще й третьої місії: сприяння економічному та соціальному розвитку (Mok, 2006, p. 130).

В будь-якому разі, «друга академічна революція» має становити радикальну трансформацію в розумінні університетом своєї місії. Без фундаментальних змін університети втратять свою центральну роль у створенні знання та проведенні досліджень, – зазначає дослідниця з Барселони Карме Гуаль, розглядаючи питання про готовність сучасних ЗВО до реального впливу на досягнення цілей стійкого розвитку цивілізації. «Це одна з перших речей, яке потрібно вивчити університетам: 4, 5 або 6 років – це довгий час для отримання знань, які занадто часто мало пристосовані до потреб суспільства. Вища освіта перебуває на перехресті між тим, що бути актуальною, інноваційною та виступати провідником змін у нашому світі – чи стати реліктом, стародавнім способом навчання та підприємництва, що надає послуги певним елітам... Університети повинні прищепити нове етичне та трансформаційне ставлення та підготувати людей, які здатні безперешкодно вирішувати найактуальніші та найважливіші проблеми, які ми починаємо відчувати. Такі теми, як системне мислення, навички передбачення та комплексне вирішення проблем, мають бути в усіх університетських навчальних програмах. Міждисциплінарність повинна бути в основі знань та дій» (Gual, 2019, p. 41–42).

До речі, тематика міждисциплінарності також відповідає як духу сучасної філософії, так і настановам постнекласичної наукової раціональності Будь-яка дисципліна розглядає та осмислює свій об’єкт лише з одного боку, в одному певному аспекті, тобто абстрактним чином, – і прагнення до повноти пізнання об’єкта вимагає синтезу результатів, отриманих різними дисциплінами (Горбунова 2019). У плані окремих компетентностей випускників ЗВО, які відповідають належному рівню розвитку їх особистості та уможливлюють ефективну життєдіяльність у будь-якій професіональній галузі у складному світі XXI століття, постнекласична методологія відповідає таким якостям, як полікультурність, розуміння багатоманітності та різноманітності світу природи та культури, вміння цінувати таку різноманітність і ставитися з повагою та толерантністю до інших культур, звичаїв, просто поглядів. Подібна настанова відповідає й стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, якщо розглядати цю останню не в сенсі стандартизації та уніфікації, нехай на ґрунті «передових» освітніх традицій Західної Європи чи Північної Америки, а навпаки, в аспекті збереження та

© Мєлков Юрій, 2020

розвитку національних традицій – при чому не в якості протиставлення світовим тенденціям та глобальній єдності людства, а в сенсі саме єдності в багатоманітності, коли національні традиції не нівелюються, але розглядаються не як відокремлені одна від одної та не як самоцінні у своїй множинності, а як такі, що виступають компліментарними (доповню вальними) стосовно всіх інших традицій, здійснюючи свій унікальний вклад у справу розвитку людської цивілізації в цілому. Але це вже такі стратегії розвитку сьогоденної вищої освіти, які потребують окремого ретельного розгляду.

Висновки

Ситуація сучасного світу відрізняється певними особливостями, що накладають свій відбиток на сферу управління в цілому та на стратегії вищої освіти зокрема. Принципова нелінійність розвитку природи та суспільства обертається невідповідністю майбутнього звичним і очікуваним уявленням людства. За таких обставин вища освіта набуває особливого значення – як фактор формування людської особистості, здатної жити та працювати в умовах якісно іншого, складного та непередбачуваного світу. Внаслідок такої непередбачуваності знання та навички, яких набуває випускник закладу вищої освіти, вже не є вирішальними щодо його компетентності, – їх місце посідає скоріше вміння отримувати, створювати, вміння формувати в собі нові знання та навички відповідно до обставин, що стрімко змінюються, здатність оцінювати всі можливі ризики в набагато ширшій перспективі, ніж будь-яка одна галузь чи професійний напрям, здатність мислити творчим і автономним чином, поза межами будь-яких сталих рамок

Управлінське та методичне завдання полягає за таких умов у тому, щоби підібрати вірний баланс між широтою та глибиною освітніх програм у вищий школі, – та, допомагаючи студентам оволодіти необхідними знаннями та вміннями для конкретних професій і дисциплін, водночас надати їм відомості й про інші області науки, мистецтва, філософії тощо та допомогти їм розвинути широкий кругозір, значний рівень загальної культури, – тобто, отримати все необхідне для подальшого самостійного розвитку власної особистості. Однією з найбільш важливих стратегій вищої освіти виступає студентоцентроване навчання, як орієнтація на особистість не тільки студента, але й викладача – всупереч колишній лінійно-модерновій орієнтації на формальність навчання, на стандартні, сталі та незмінні освітні траєкторії. Потрібним навиком для випускника сьогоденного університету стає не передбачення подій, які можуть відбутися у світі, а здатність їх осмислювати. Саме тому філософія, як мистецтво продукування смислів, виступає чи не найважливішою запорукою успішного формування повномірної особистості випускника закладу вищої освіти, здатного мати справу з новими, незвичними речами та явищами, – інакше кажучи, здатного мислити творчо, критично та самостійно.

Серед *перспектив подальших досліджень* у зазначеному напрямі слід указати передусім на формулювання шляхів утілення траєкторій вищої освіти, орієнтованих на засади стійкого розвитку, освіти екологічної. Іншим важливим напрямом досліджень виявляється постнекласична методологія та її застосування у сфері вищої школи для сприяння формування у студентів таких якостей, як толерантність, полікультурність, сприйняття та розуміння багатоманітності та різноманітності світу природи та культури, вміння цінувати таку різноманітність. Окрім того, перспективним виступає й напрям розгляду вищої освіти в аспекті перетворення студента на реального суб'єкта освітнього процесу, в аспекті становлення та розвитку демократії, самоуправління, затвердження ідеї відкритої науки.

© Мєлков Юрій, 2020

Бібліографічні посилання

Босенко, В. А. (2004). *Воспитать воспитателя. Заметки по философским вопросам педагогики и педагогическим проблемам философии*. К.: Всеукраинский союз рабочих.

Горбунова, Л. С. (2019). Постнекласична раціональність: трансдисциплінарний дискурс в науці і освіті. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія «Філософія»*. Т. 1, №40, 137–152.

Горбунова, Л. С. (2017). Трансформативне навчання: стратегія самоорганізації індивіда в контексті складності сучасного світу. *Людина в складному світі : Зб. наукових праць. Суми:* Університетська книга. 286–321.

Закон України «Про вищу освіту» (2014). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print

Запесоцкий, А. С. (2013). Философия образования и проблемы современных реформ. *Вопросы философии*, 1, 24–35.

Зінченко, В. В. (2016). Сучасні глобальні трансформації університетської системи та специфікації філософії освіти в англосаксонській та американській моделях освітньо-наукового менеджменту. *Філософія освіти. Philosophy of Education,* 1, 94–116.

Крымский, С. Б., Головаха, Е. И., & Попович, М. В. и др. (2000). Жизнь в духе / Памяти Марии Львовны Злотиной. *Социология: теории, методы, маркетинг*, 4, 178–195.

Мелков, Ю. А. (2014). *Человекомерность постнеклассической науки*. К.: ПАРАПАН.

Рубанець, О. М. (2017). Когнітивний складник реформування вищої школи. *Людина в складному світі : Зб. наукових праць.* Суми: Університетська книга. 322–330.

Свирский, Я. И. (2011). Инновация и сложностное мышление. *Синергетическая парадигма: Синергетика инновационной сложности* / Отв. ред. В. И. Аршинов. М.: Прогресс-Традиция. 300–312.

Barnett, R. (2000) Reconfiguring the University. *Higher Education Reformed* / Ed. by Peter Scott. London and New York, Falmer Press, 114–129.

Bennis, W., & Nanus, B. (1985). Leaders: Strategies for Taking Charge. N. Y.: Harper & Raw.

Employers Judge Recent Graduates Ill-Prepared for Today's Workplace, Endorse Broad and Project-Based Learning as Best Preparation for Career Opportunity and Long-Term Success (2015). Association of American Colleges & Universities. January 20th, 2015. https://www.aacu.org/press/press-releases/2015employerstudentsurveys.

Freire, P. (2001). *Pedagogy of Freedom: Ethics, Democracy, and Civic Courage*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

George, B. (2017). VUCA 2.0: A Strategy For Steady Leadership In An Unsteady World. *Forbes.* February 17th, 2017. https://www.forbes.com/sites/hbsworkingknowledge/2017/02/17/vuca-2-0-a-strategy-for-steady-leadership-in-an-unsteady-world/

Gough, S., & Scott, W. (2007) *Higher Education and Sustainable Development : Paradox and possibility*. L.; N.Y., Routledge.

Gual, C. (2019). Are Universities Ready to Have a Real Impact on Achieving the Sustainable Development Goals (SDGs)? *Implementing the 2030 Agenda at Higher Education Institutions: Challenges and Responses* / The Global University Network for innovation. Barcelona. 41–43.

Mielkov, Iu. (2019). Human-Dimensionality and Values of Higher Education: Strategies for The Future of Complexity and Sustainable Development. Philosophy of Education, т. 24, № 1, 79–96.

Mok, K. H. (2006). *Education Reform and Education Policy in East Asia*. L.; N.Y.: Routledge.

© Мєлков Юрій, 2020

Murphy, R. M. (1996). Overview of Strategic Management. *Leading and Managing in the Strategic Arena:* A Reference Text 1996–1997. Carlisle Barracks, PA: U.S. Army War College.

Nesterova, M. (2017). Educational Cognitive Technologies as Human Adaptation Strategies to Complexity. *Людина в складному світі : Зб. наукових праць.* Суми: Університетська книга. 340–350.

Singhal, T. (2020). A Review of Coronavirus Disease-2019 (COVID-19). *The Indian Journal of Pediatrics*, 87, 281–286. https://doi.org/10.1007/s12098-020-03263-6

Stiehm, J. H., & Townsend, N. W. (2002). *The U.S. Army War College: Military Education in a Democracy*. Temple University Press.

Toporas, A. (2018). Higher Education for Sustainable Development. *Modern Diplomacy*. February 26th, 2018. URL: https://moderndiplomacy.eu/2018/02/26/higher-education-sustainable-development/

Weizsäcker, E., & Wijkman, A. (2018). *Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet – A Report to the Club of Rome*. N. Y.: Springer Verlag.

References:

Bosenko, V. A. (2004). *Vospytat vospytatelia. Zametky po fylosofskym voprosam pedahohyky y pedahohycheskym problemam fylosofyy [To educate the teacher. Essays on philosophical issues of pedagogic and pedagogical problems of philosophy]*. K.: Vseukraynskyi soiuz rabochykh. (in Ukrainian).

Horbunova, L. S. (2019). Postneklasychna ratsionalnist: transdystsyplinarnyi dyskurs v nautsi i osviti [Post-non-classical rationality: transdisciplinary discourse in science and education]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Seriia «Filosofiia»*. T. 1, №40, 137–152. (in Ukrainian).

Horbunova, L. S. (2017). Transformatyvne navchannia: stratehiia samoorhanizatsii indyvida v konteksti skladnosti suchasnoho svitu [Transformative learning: the strategy for self-organization of a person in the context of complexity of the contemporary world]. *Liudyna v skladnomu sviti : Zb. naukovykh prats*. Sumy: Universytetska knyha. 286–321. (in Ukrainian).

Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (2014) [Law of Ukraine «On education»].. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print

Zapesotskyi, A. S. (2013). Fylosofyia obrazovanyia y problemы sovremennыkh reform [Philosophy of education and the problems of contemporary reforms]. *Voprosы fylosofyy*, 1, 24–35. (in Ukrainian).

Zinchenko, V. V. (2016). Suchasni hlobalni transformatsii universytetskoi systemy ta spetsyfikatsii filosofii osvity v anhlosaksonskii ta amerykanskii modeliakh osvitno-naukovoho menedzhmentu [Contemporary global transformation of the university system and features of philosophy of education in Anglo-Saxon and American models of educational-academic management]. *Filosofiia osvity. Philosophy of Education,* 1, 94–116. (in Ukrainian).

Krыmskyi, S. B., Holovakha, E. Y., & Popovych, M. V. y dr. (2000). Zhyzn v dukhe / Pamiaty Maryy Lvovnы Zlotynoi [Life in Spirit: To the memory of Maria Lvovna Zlotina]. *Sotsyolohyia: teoryy, metodы, marketynh*, 4, 178–195. (in Ukrainian).

Melkov, Yu. A. (2014). *Chelovekomernost postneklassycheskoi nauky [Human-dimensionality of post-non-classical science]*. K.: PARAPAN. (in Ukrainian).

Rubanets, O. M. (2017). Kohnityvnyi skladnyk reformuvannia vyshchoi shkoly [Cognitive component of reforming higher education]. *Liudyna v skladnomu sviti : Zb. naukovykh prats*. Sumy: Universytetska knyha. 322–330. (in Ukrainian).

© Мєлков Юрій, 2020

Svyrskyi, Ya. Y. (2011). Ynnovatsyia y slozhnostnoe mыshlenye [Innovation and 'compexitiness' thinking]. Synerhetycheskaia paradyhma: Synerhetyka ynnovatsyonnoi slozhnosty / Otv. red. V. Y. Arshynov. M.: Prohress-Tradytsyia. 300–312. (in Russian).

Barnett, R. (2000) Reconfiguring the University. *Higher Education Reformed* / Ed. by Peter Scott. London and New York, Falmer Press, 114–129.

Bennis, W., & Nanus, B. (1985). Leaders: Strategies for Taking Charge. N. Y.: Harper & Raw.

Employers Judge Recent Graduates Ill-Prepared for Today's Workplace, Endorse Broad and Project-Based Learning as Best Preparation for Career Opportunity and Long-Term Success (2015). Association of American Colleges & Universities. January 20th, 2015. https://www.aacu.org/press/press-releases/2015employerstudentsurveys.

Freire, P. (2001). *Pedagogy of Freedom: Ethics, Democracy, and Civic Courage*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

George, B. (2017). VUCA 2.0: A Strategy For Steady Leadership In An Unsteady World. *Forbes.* February 17th, 2017. https://www.forbes.com/sites/hbsworkingknowledge/2017/02/17/vuca-2-0-a-strategy-for-steady-leadership-in-an-unsteady-world/

Gough, S., & Scott, W. (2007) *Higher Education and Sustainable Development : Paradox and possibility*. L.; N.Y., Routledge.

Gual, C. (2019). Are Universities Ready to Have a Real Impact on Achieving the Sustainable Development Goals (SDGs)? *Implementing the 2030 Agenda at Higher Education Institutions: Challenges and Responses* / The Global University Network for innovation. Barcelona. 41–43.

Mielkov, Iu. (2019). Human-Dimensionality and Values of Higher Education: Strategies for The Future of Complexity and Sustainable Development. Philosophy of Education, т. 24, № 1, 79–96.

Mok, K. H. (2006). *Education Reform and Education Policy in East Asia*. L.; N.Y.: Routledge.

Murphy, R. M. (1996). Overview of Strategic Management. *Leading and Managing in the Strategic Arena:* A Reference Text 1996–1997. Carlisle Barracks, PA: U.S. Army War College.

Nesterova, M. (2017). Educational Cognitive Technologies as Human Adaptation Strategies to Complexity. *Людина в складному світі : Зб. наукових праць.* Суми: Університетська книга. 340–350.

Singhal, T. (2020). A Review of Coronavirus Disease-2019 (COVID-19). *The Indian Journal of Pediatrics*, 87, 281–286. https://doi.org/10.1007/s12098-020-03263-6

Stiehm, J. H., & Townsend, N. W. (2002). *The U.S. Army War College: Military Education in a Democracy*. Temple University Press.

Toporas, A. (2018). Higher Education for Sustainable Development. *Modern Diplomacy*. February 26th, 2018. URL: https://moderndiplomacy.eu/2018/02/26/higher-education-sustainable-development/

Weizsäcker, E., & Wijkman, A. (2018). *Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet – A Report to the Club of Rome*. N. Y.: Springer Verlag.

© Мєлков Юрій, 2020

Mielkov Iurii

Higher Education under the Conditions of Complexity and Uncertainty of the World: Post-non-classical Development Strategies and Personal Dimension

Abstract

The situation of the contemporary world possesses such features that can be denoted by the acronym VUCA: volatility, uncertainty, complexity and ambiguity. The fundamental nonlinearity of the development of both nature and society turns into the inconsistency of the future with the usual and anticipated ideas of the humankind – and into changes in the philosophical understanding of the essence and strategies of higher education. Under the conditions of instability and unpredictability, any «ready-made» knowledge is irrelevant, it is quickly becoming obsolete; subsequently, the knowledge and skills acquired by a graduate of a higher education institution are no longer decisive for his or her competence: their place is rather being taken by the ability to create new forms of knowledge and skills in accordance with rapidly changing circumstances. In other words, in obedience to the human-dimensionality of the post-classical type of rationality, in a situation of uncertainty and risk, the human personality, the level of his or her general cultural development becomes especially valuable, – and the task of higher education becomes to educate a person capable of living in a world of complexity and uncertainty, capable of evaluating all the risks in a much wider perspective than any one single discipline or professional field. An important factor in this task is the transition to student-centered learning, i.e., focusing the educational process on student personality, but on teacher personality as well – contrary to the linear-modern orientation on the formality of learning, on standard, stable and constant educational trajectories. And it is philosophy that now possesses particular importance in the structure of the educational process, as a factor of successful formation of a full-fledged personality of a HEI graduate, able to deal with new, unusual things and phenomena - in other words, able to think creatively, critically and independently.

Keywords: *strategies of the higher education development, complexity, VUCA-world, human-personality, student-centeredness, post-non-classic rationality*

Інформація про автора:

Мєлков Юрій
- доктор філософських наук
- Україна
- Інститут вищої освіти НАПН України, провідний науковий співробітник
- ORCIDiD: https://orcid.org/0000-0002-8186-0357
- E-mail: y.myelkov@ihed.org.ua

Mielkov Iurii
- Dr.Hab. in Philsophy
- Ukraine
- Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Leading research fellow of the Higher Education Internationalization Department

© Мєлков Юрій, 2020